

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

Operativna akcija »Vrh«

ali kdo so prvi začetniki slovenske osamosvojitve?

V svoji knjigi *Balkanski vojaški poligon*¹ sem o omenjeni akciji Sdv Slovenije zapisal naslednje:

2. 1. 8. Odnosi JLA in TO – akcija »Vrh« in protiakcija

Februarja 1969 je zvezna skupščina sprejela zakon o ljudski obrambi, po katerem so oborožene sile SFRJ sestavljene iz dveh enakopravnih delov – JLA (financira federacija) in TO (financirajo republike). S tem je bila tudi sprejeta koncepcija splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite, ki jo kot originalno rešitev "oboroženega ljudstva" resno proučujejo na mnogih visokih vojaških šolah. Šlo je v bistvu za priprave in odgovor na eventualno sovjetsko okupacijo po vzorcu "praške pomladi" oziroma Brežnjevo doktrino "omejene suverenosti".

Seveda so nekatere skupine po republikah videle v novi koncepciji tudi zametke nacionalne vojske oz. t. i. "republiške armade". Nekateri bolj informirani republiški voditelji so dobro vedeli, da je JA tudi zelo grobo obračunala s kosovsko-metohijskim odporom(1944), pa potem v Cazinski krajini.

Formirane enote TO so dobile v glavnem trofejno orožje. To je bil, poleg ostalega, tudi vzrok, da so se v Sloveniji tajno lotili nakupa modernega orožja in vojaške opreme za komaj ustanovljene enote TO. Obenem pa se je Sdv Slovenije lotila nabave deviznih sredstev ...

Seveda akciji nista ostali neopaženi. Obstoječi Kog-i ob armadnih varnostnih oddelkih so se sicer pretežno ukvarjali s t. i. "ofenzivno kontrašpijonažo", vendar so posamezne naloge sprejemali tudi direktno iz Varnostne uprave JLA. Tako so v Beograd tudi romala "ločena poročila" pri izvajanju "posebnih akcij", kakor sta bili akciji »Vrh« in »Zelena knjiga«.

Operativna akcija »Vrh« je zajemala "sumljivo" oboroževanje TO Slovenije. Akcijo je neposredno vodil takratni načelnik Kog vojaškega področja Ljubljana, major (pozneje polkovnik) Rudjero Faraguna - Rudi. Bil je odličen operativec in je imel zelo širok krog prijateljskih zvez. Nekaj jih je pozneje, ko je odhajal v pokoj, predal tudi meni. Skupaj sva tudi potovala v tujino zaradi protiobveščevalne zaščite Titovih obiskov.

»Zelena knjigo« so v bistvu sestavljali telegrami avstrijskega vojaškega atašeja, ki so jih organi Sdv našli septembra 1973. Po mnenju slovenskih politikov je šlo za zmontirano vohunsko afero, s katero je varnostna služba JLA hotela kompromitirati slovensko politično vodstvo in poveljstvo TO. Šlo naj bi za dokončen obračun s slovenskim separatizmom, ki je snoval tajne projekte slovenske vojske, konfederalne ZKS in popolne republiške ekonomske avtonomije.

Dejstva so bila naslednja:

- nabavljanje orožja in vojaške opreme za TO Slovenije je bilo načrtovano mimo organov zveznega sekretariata za ljudsko obrambo v Beogradu;
- za financiranje so bili najeti tuji krediti in formirani črni fondi (Sdv Slovenije) v tujini;
- posredniki v tujini so bili povezani z obveščevalnimi službami (Boris Ban iz Celovca, emigrant in tuji agent; Boyer, ameriški agent; Ljubivoje Stefanović, bivši operativec Sdv in emigrant, in drugi);

¹ Marijan F. Kranjc, *Balkanski vojaški poligon*, Ljubljana, Borec 1998 in CD 2008, Ljubljana

Posebna komisija izvršnega komiteja centralnega komiteja ZKS je novembra 1973 ugotovila naslednje:

- nabava orožja za TO Slovenije je bila sicer "oportuna in dobronamerna", vendar je zaradi nezakonitosti in nepremišljenih dejanj sprožila "težke politične implikacije", in sicer: Slovenija se oborožuje ilegalno in v sodelovanju s tujimi službami in politično emigracijo, akcija se skriva pred Edvardom Kardeljem in slovenskim političnim vodstvom, pa tudi pred JLA;
- po obveščevalno-subverzivni verziji je bil cilj akcije: **odcepitev in konstituiranje Slovenije kot samostojne države; itd.**

Sledile so politično-partijske sankcije centralnega komiteja ZKS (16. novembra 1973). Dolžnosti so bili razrešeni:

- generalmajor Bojan Polak - Stjenka, poveljnik TO Slovenije;
- polkovnik Albert Jakopič, politični komisar, tudi s funkcije predsednika komisije splošnega ljudskega odpora pri CK;
- Oskar Mahnič, vodja varnostne službe TO;
- Milan Šefman, sodelavec v štabu TO;
- Niko Kavčič, generalni direktor Ljubljanske banke;
- polkovnik Janko Kodeli, načelnik obveščevalnega centra Ljubljana (zaradi zveze z Mariom Chiesom).

Seveda je o celotni zadevi nazadnje (1975) razpravljal tudi jugoslovanski partijsko-politični vrh. Ugotovil je predvsem dvoje: skalitev odnosov Slovenije in JLA, kakor tudi poskus vdora protisocialističnih in vseh drugih sovražnih sil. Poleg tega je bilo še ugotovljeno:

- "dokazi" so bili "podtahnjeni" političnemu vodstvu SFRJ in varnostni službi JLA po dveh poteh: z zeleno knjigo in z identičnimi dokazi Sdv Srbije ("trditev" emigranta Djordja Andjelkovića);
- cilj akcije je bil, da se slovensko politično-partijsko vodstvo obtoži za "slovenski nacionalistični separatizem", ki bi lahko privedel do razbijanja SFRJ;
- nekateri "rezultati" teh akcij se že kažejo, in sicer: sumničenja in nezaupanje v odnosih med SR Slovenijo in SR Srbijo, med njenima Sdv, kakor tudi v odnosih SR Slovenije in JLA;
- rekonstrukcija je pokazala, da je dejansko šlo za **akcijo tujih obveščevalnih služb**, da je bila dolgoročno načrtovana, sistematično pripravljena in izpeljana (nadaljevanje je sledilo z akcijo "Dan D")!

Po petindvajsetih letih je razrešeni poveljnik TO Slovenije razkril protiakcijo, ki jo je v obdobju 1970–1973 vodil Ivan Maček - Matija, siva eminenca slovenske politične scene. Ali je bil hkrati tudi eksponent sovjetskih obveščevalnih služb (skupaj s Krajačičem in Kopiničem), naj oceni zgodovina. Franc Perovšek, dober poznavalec Ivana Mačka - Matije, ocenjuje², da ni bil sovjetski eksponent, temveč predvsem Slovenec, ki je opozarjal na jugoslovanski unitarizem in slovenskega "razrednega sovražnika". Prav zato naj bi bilo tudi razumljivo, da je Maček "... po vojni na tihem in v najstrožji tajnosti gradil lasten, glede na jugoslovanske razmere, svojevrsten in deloma illegalen slovenski obrambni sistem, ki je bil naravnano tako, da bi se lahko uspešno uprli Sovjetom, v usodnih okoliščinah pa tudi Beogradu...", če bi tam nasprotovali slovenski osamosvojitvi! Zelo zanimiva ugotovitev in

² France Perovšek, *Moja resnica*, Ljubljana, 1997.

tudi naravnost presenetljivo odkritje! Torej je bila **akcija »Vrh« vseeno naravnana proti JLA!** Zgodovinarji bodo verjetno temu lahko samo pritrdili.

Toda naravnost senzacionalno je dopolnilo te izjave, ki ga je podal prvi poveljnik TO Slovenije, generalmajor Bojan Polak - Stjenka, objavljeno v omenjeni knjigi Perovška (str. 328–329), in sicer:

- "v začetku sedemdesetih let" je Ivan Maček - Matija poveljniku TO Slovenije izdal "strogo zaupni nalog", ki je glasil: »Takoj v največji tajnosti« pripraviti vse, da bi v primeru sovjetskega vdora v Jugoslavijo TO Slovenije »nemudoma **aretirala in osamila poveljstvo ljubljanskega armadnega zbora**«;

- za realizacijo naloge je poveljnik "v podrobnih pripravah" predvidel "zanesljive slovenske oficirje TO", pa čeprav načrta ni zaupal nikomur;

- bivši poveljnik TO Slovenije domneva, da je Ivan Maček - Matija tak ukrep predvidel zaradi "notranjepolitičnih razmer v Jugoslaviji" in ker "ni zaupal JLA, saj je pričakoval, da bo ta ostala v glavnem pasivna do agresorja";

- in dodaja, da je Ivan Maček - Matija morda računal, "da bi bilo takrat možno tudi takoj razglasiti popolno samostojnost Slovenije", itd.

Avtor sicer poudarja "izjemno pogumno odločitev" Ivana Mačka - Matije in Bojana Polaka - Stjenke, posebej še, ker so v poveljstvu ljubljanskega armadnega zbora bili na "vodilnih položajih tudi Slovenci", trdno vklenjeni v sistem JLA in "podvrženi nadzoru njene kontraobveščevalne službe".

V razpravi z avtorjem sem poudaril, in to ponavljam: če je bil Ivan Maček - Matija, načelnik Ozne Slovenije do konca 1946, potem je nelogično trditi, da naj zgodovina pove, kdo je kriv za povojne množične poboje. Docela razumem motive generalmajorja Bojana Polaka - Stjenke, da se **Ivanu Mačku - Matiji pripisejo zasluge za slovensko osamosvojitve**, vendar se mi zdi, da so za to potrebni drugačni dokazi, kot je "strogo zaupni nalog" - brez prič!

Takratni poveljnik ljubljanskega armadnega področja je bil generalpolkovnik Poglajen Franc - Kranjc, za njim pa generalpolkovnik Stane Potočar - Lazar, ki je bil s te dolžnosti, oktobra 1972, po uspešno izvedenih manevrih "Svoboda" po Titovem osebnem izboru postavljen za načelnika Generalštaba JLA! Če je Maček dvomil v ta dva poveljnika – Slovence, potem ni smel dvomiti v načelnika varnostnega oddelka polkovnika Zvoneta Raka, čigar protiobveščevalne zasluge je Ivan Maček zelo dobro poznal, posebno še vse tisto, kar je storil kot vodja tehničnega oddelka Vs JLA pred brionskim plenumom! In končno, ali to pomeni, da je Ivan Maček - Matija "tajno" pripravljala upor proti Titu?

In končno, postavlja se osnovno vprašanje: kdo pa bi potem **branil Slovenijo pred sovjetskim napadom**? In še nekaj logičnih vprašanj: ali ni bil morda ta tajni nalog voda na mlin sovjetskim načrtom? Kako se bo armada borila brez poveljnika – poveljstva? Katero poveljstvo bo nadomestilo "osamljeno poveljstvo"? Ali bi bilo to poveljstvo TO Slovenije? Ali pa je obstajalo še kakšno drugo prosovjetsko poveljstvo? Koliko slovenskih generalov – častnikov je bilo upokojenih zaradi Informbiroja? Koliko je bilo med njimi sovjetskih agentov? Koliko slovenskih generalov je po upokojitvi ostalo v ZKJ? Itd. Odgovori so v arhivih varnostne službe JLA, zato ni potrebno hiteti z "zgodovinskimi" sklepi! Tudi češkoslovaški arhivi so prav blizu! Pa tudi način izvajanje "uvožene" sovjetske oziroma Brežnjeve doktrine "omejene suverenosti" zelo dobro poznamo!

Tudi sam sem bil 1969 premeščen prav v ta "pasivni" ljubljanski armadni zbor, kjer smo se lomili ob napornih obrambnih pripravah, ki so v celotni JLA sledile avgusta 1968 po agresiji ZSSR na ČSSR! Zato je navedena izjava generalmajorja Bojana Polaka žalitev takratnih pripadnikov tega poveljstva. Po mojem mnenju gre verjetno samo za **njegovo maščevanje za akcijo »Vrh«**. Pokojnemu Ivanu Mačku - Matiji s tem ni prav nič pomagal. Nasprotno!«

Nisem zasledil, da se je kdo javno ogradil od omenjenih pripomb in mojega mnenja.

Šele nedavno sem v *Mladini* prebral intervju Janeza Zemljariča³, iz katerega navajam naslednji del:

»Tako ste postali vodja slovenske Službe državne varnosti, torej Udbe.

Da. Udbo je do tedaj vodil Egon Conradi⁴, ki sem ga zamenjal. Dolgo sem se upiral temu položaju, a ko so mi v Centralnem komiteju razložili, v čem je problem, sem privolil v novo delo.

Še zaradi cestne afere oziroma nasprotovanja Beograda, da bi Slovenija dobila mednarodna posojila za gradnjo prvih avtocest?

*Ne, šlo je za zadevo zelene knjige. To je bila akcija, ki je bila uperjena proti Sergeju Kraigherju, Francetu Popitu in celotnemu vrhu slovenske politike. Nekaj je danes o tem že znanega, a se premalo ve, kako dramatične so bile tedaj razmere. Kot smo kasneje ugotovili, so v Srbiji in v eni od varnostnih služb zlorabili oziroma **ponaredili dokumentacijo**, za katero so v Beogradu govorili, da izhaja iz arhiva avstrijskega vojaškega atašeja, ki je popisoval razmere v Sloveniji. Slovenski politični vrh tedaj ni razumel, kaj se dogaja in kaj želi Beograd, ter predvsem, zakaj to počne. Določili so me, da vodim delo, s katerim naj bi ugotovili, kako je prišlo do avstrijskega izdelka in zakaj je prišlo do napada.*

Kaj je pisalo v tem dosjeju?

*Šlo je za očitke slovenskemu vodstvu, češ da se želi Slovenija odcepiti, da dela proti federaciji, da zbiramo denar v tujini, se ilegalno oborožujemo in želimo razbiti Jugoslavijo. Moja naloga kot vodje slovenske SDV je bila, da to gradivo pridobimo in ugotovimo, zakaj je nastala. Zares zajeten dosje, kasneje imenovan zelena knjiga, je potem iz Beograda prinesel Stane Dolanc. V njem so bile predvsem depeše avstrijskih organov, ki naj bi jih ti pošiljali na Dunaj. V teh depešah so bile opisane nekatere domnevne slovenske aktivnosti. Tedaj smo mobilizirali praktično vse naše sile, od jezikoslovcev naprej, in ugotovili, da je **deloma šlo za ponaredek srbske Udbe in vojaške obveščevalne službe (KOS)**⁵.*

Zakaj?

*Zakaj zakaj? Zakaj pa so imeli potem interes razbiti Jugoslavijo? Velikosrbski nacionalistični krogi so hoteli Veliko Srbijo. Te takrat so si prizadevali za to. A mi smo s pomočjo ekspertov dokazali, da to ni gradivo avstrijskega veleposlaništva in avstrijskega vojaškega atašeja, ampak da gre za beograjski ponaredek, naperjen proti Sloveniji. Odnosi med obema republikama so tedaj padli na hudo nizko raven. Danes mnogi govorijo o tem, **kako so se leta 1991 borili za Slovenijo, ne vedo pa, da se je bitka, in sicer ena od najtežjih, začela že mnogo, mnogo prej. Nikoli se ni do kraja umiril. Bila pa je začetek razpada skupne države, razbijanja te Jugoslavije. To je bil eden od spopadov za Slovenijo. Začasno se je ta spor potem končal pri Titu, ki so mu prav tako želeli podtakniti nekatere stvari. Kako se je razpad države nadaljeval, pa veste.***

³ Janez Zemljarič, bivši vodja slovenske SDV (1973-78): »Mi v Sloveniji tega nismo delali. Mi v Sloveniji nismo nikogar likvidirali. Ne vem pa, kaj so počeli v Beogradu«, *Mladina*, št. 7, 14. 2. 2014

⁴ Polkovnik Zvone Rak, načelnik varnostnega oddelka 9. armade, je sredi leta 1973 ostro protestiral pri načelniku Sdv Slovenije, ker je sledilna ekipa (foto) dokumentirala moj stik s tremi rezervisti JLA, ki so bili povabljeni na t. i. »božične« počitnice v ZDA. Za te stike so v Sdv lahko zvedeli le prek prisluškovanja civilnega telefona, po katerem sem se dogovarjal za stik v avli hotela »Slon«. Celotno ekipo sledilcev Sdv sem osebno poznal, zato sem stopil v lokal »Slonček«, ko je eden od njih vodji poročal, da so me izgubili ... Od vodje sem zato »zahteval« fotografijo, kar mi je obljubil. Menda so se samo šalili, se je hotel izmuzniti! Zabeležka o razgovoru Conradi – Rak je gotovo v arhivih VS JLA/1973.

⁵ Mirko Munda, *Beograjska spletk*, Večer, Maribor, 2001 – novinar in znanec me je 18. 5. 2001 povabil na predstavitev svoje knjige v ljubljanskem hotelu Union, pa me je poleg njega pozdravil tudi Janez Zemljarič, pokrovitelj te predstavitve. Munda je seveda citiral tudi nekaj mojih ugotovitev ...

In ta prvi spopad je bila vaša najpomembnejša naloga?

*Konflikt je trajal približno dve leti in pol, potem pa smo začeli zadevo razčiščevati tudi znotraj Slovenije, ker je bil del dokumentov tudi pristen. Namreč, nekateri Slovenci so denar iz slovenskih podjetij spravljali v tujino, česar mi nismo vedeli. Po slovenskih podjetjih so organizirali ilegalne nabirke, denar pa so nakazovali v tujino, v različne fonde in na različne račune. Teh podjetij je bilo okrog 30. Zaradi tega smo nato **zamenjali tedanjega političnega komisarja Glavnega štaba za splošni ljudski odpor** (predhodnico Teritorialne obrambe, op.a.) in **komandanta** (šlo je za Bojana Polaka in Alberta Jakopiča, op.a.). Morali bi sicer odstaviti tudi tedanjega generalnega direktorja Ljubljanske banke (to delo je takrat opravljal Niko Kavčič, op. a.), a je ta, ko je videl, kako se zadeva razpleta, denar, ki ga je imel deponiranega, vrnil.*

Ampak, ali so omenjeni ta denar zbirali za Slovenijo?

Trdili so, da za potrebe slovenske obrambe, v bistvu pa so precej denarja zadrževali na svojih računih, v Beogradu pa so njihove aktivnosti spremljali in imeli nad njimi nadzor. No, zaradi tega razčiščevanja sem obtičal v Udbi.

Tako Janez Zemljarič.

Moj komentar: Tisto, kar sem zapisal 1998, bo kar držalo!

Ko je Stane Dolanc, tudi moj znanec in »mentor«, prinesel v Ljubljano fotokopijo »zelene knjige«, se je pisalo leto 1984, kmalu zatem ko je postal zvezni sekretar za notranje zadeve. Vsi »eksperti« pa vedo, da se iz fotokopij ne morejo delati nobene ekspertize, posebne ne grafološke.

Dejstvo je, da so tajni vdor v železno omaro avstrijskega vojaškega atašeja v Beogradu izvedli pripadniki Kog (kontraobveščevalne skupine) Varnostne uprave JLA. Ali so našli podtaknjene dokumente o slovenskih namerah glede oblikovanja republiške vojske Slovenije, ali pa so del dokumentov zares ponaredili v VU JLA, ne morem komentirati, vem samo to, da je prav ta avstrijska železna omara bila dolga leta vir strateških dokumentov za varnost JLA in Jugoslavija nasploh!

Pravi odgovor je še vedno v beograjskih arhivih Udbe in Kosa!

No, pa tudi na Dunaju in predvsem v Washingtonu ...

Ps.

Ker pa je v omenjenem intervjuju bilo tudi govora o likvidaciji ustaškega emigranta **Nikice Martinovića**, 1975 v Beljaku, naj mimogrede dodam, da je šlo za dolgoletnega tajnega sodelavca Kog Sarajevo, ki so ga pred tem, bilo je okrog leta 1973, predali na zvezo Kog IX. armade. Ostali podatki so v arhivu VS JLA.